רשות הטבע והגנים

שמורת טבע
נחל עמוד

בן אדם למקום

www.parks.org.il | *3639

ברוכים הבאים
לשמורת טבע נחל עמוד
גיאוגרפיה

נחל עמוד מתחיל את דרכו במרומי הגליל העליון, חוצה את הגליל התחתון ונשפך לכנרת בבקעת גינוסר, לאחר שעבר כ-22 קילומטרים. הנחל מנקז את המרחב שבין הר מירון ורכס לבנים במערב לבין הר כנען וההרים הסובבים את צפת במזרח. נחל עמוד יוצא דופן מבין נחלי הארץ בכיוון זרימתו - ערוצו אינו זורם בציר מזרח-מערב, אלא בציר צפון-דרום.

הפרש הגבהים הניכר בין ראש הנחל לשפכו, כ-1,360 מטרים, בא לידי ביטוי במיוחד בקטע התיכון של הנחל. נחל עמוד יוצר כאן קניון מרהיב באורך שני קילומטרים, המאופיין בשיפוע חריף, במצוקים ובמפלים. הלאה משם, במורד הנחל, לפני שהוא מגיע לבקעת גינוסר, מתנשא מקרקעיתו עמוד סלע טבעי, מבודד מסביבתו. עמוד סלע זה הוא שהעניק לנחל את שמו.

שלושה כבישים חוצים את נחל עמוד: כביש פרוד-עמיעד (כביש מס' 85), העובר בגליל התחתון, סמוך למקום שבו הנחל יוצא מהגליל העליון; דרך הגישה לקיבוץ חוקוק; וכביש טבריה-ראש פינה (כביש מס' 90), החוצה את הנחל בבקעת גינוסר, סמוך לכנרת ומחוץ לתחום השמורה. בבקעת גינוסר לובש נחל עמוד צורה של תעלת ניקוז שגרתית, בלתי מורגשת כמעט לנוסעים בכביש.

בול שהוצא לכבוד שמורת טבע נחל עמוד

צומח

ייחודו של נחל עמוד הוא במעבר בין נופי צומח שונים, המשתנים עם רום הנחל - מגובה 1,000 מ' מעל פני הים ועד 200 מ' מתחת לפני הים.

הר מירון והמדרונות המערביים של צפת שוכנים באזור הגשום ביותר בגליל, הזוכה לכמות משקעים שבין 700 ל-1,200 מ"מ גשם בשנה. בגליל התחתון, לעומת זאת, הנחל עובר באזור צחיח למחצה. לשינוי אקלימי זה יש השפעה ניכרת על אופי הצומח הטבעי בסביבות הנחל.

במרומי הגליל מכוסים מדרונות ההרים בחורש ים-תיכוני טיפוסי, שבו שולט **אלון מצוי** – עץ בעל עלים גלדניים שבשפתם שיניים דוקרניות. מיני עצים רבים מלווים את האלון המצוי, ביניהם **אלה ארצישראלית**, **אשחר רחב-עלים** ו**חרוב מצוי**. במדרונות מוצלים משגשגים עצי **ער אציל** ("עלי דפנה"). על העצים נכרכים צמחים מטפסים, בעיקר **קיסוסית קוצנית** ו**קיסוס החורש**, המוסיפים מראה מיוחד לנוף.

בגליל התחתון, לעומת זאת, החורש מידלדל והצומח באזור הוא בתה של שיחים ועשבוניים. הסיבות העיקריות להידלדלות החורש באזור זה הן ריבוי הכריתה והרעייה ומיעוט יחסי של משקעים, תופעות המקשות על התאוששות העצים. באזור הזה בולט בנוף הצומה עץ **הלבנה הרפואי**, משום שכבשים ועזים נמנעים מלאכול את עליו וענפיו וגם בני האדם לא מצאו בו שימוש רב.

שינויים בהרכב הצמחייה מתחוללים גם באפיק הנחל. בחלק העילי של

קיסוסית קוצנית

שום שעיר

הנחל, שבו האקלים לח יחסית והמים זורמים כל השנה, צומח יער גדות נחלים מפותח של עצי **דולב מזרחי** ו**ערבה מחודדת**. לעומת זאת, בחלק התחתי של הנחל, שבו האקלים חם ויבש יותר, צומח בגדות הנחל **הרדוף הנחלים**, ובמדרונות המתונים צומח יער-פארק של עצי **שיזף מצוי**.

בחורף ובאביב מתכסים המדרונות היורדים אל הנחל בפריחה מרהיבה של צמחי בצל ופקעת, דוגמת **הרקפת**, **הכלנית**, **היקינטון המזרחי**, **העירית הגדולה**, **העיריוני הצהוב**, **בן החצב היקינטוני** וכן **משויה פעמונית** ו**גביעונית הלבנון** – צמחים נדירים. בסתיו מתכסים המדרונות המסולעים בפריחת **נרקיסים**. אל כל אלה מצטרפים אינספור פרחים נוספים בשלל צבעים.

בעבר היה נחל עמוד גן עדן חקלאי. המדרונות התלולים של הנחל זרועים במדרגות חקלאיות, שבהן היו בוסתנים שהכילו גפנים ועצי פרי (בהם עצי הדר, **תפוח**, **משמש**, **זית**, **שקד**, **תאנה** ו**רימון**). אמות מים הובילו את מי הנחל אל המדרגות החקלאיות שעיבדו תושבי האזור בשיטות מסורתיות. הבוסתנים ניטשו עם הזמן, אך רבים מעצי הפרי עדיין גדלים ומניבים פרי. קיומם של צמחי בוסתן אלה לצד צמחי בר הם ממאפייניו של נחל עמוד.

כתיבה: יעקב שקולניק; **עריכה לשונית:** נועה מוטרו;
מפה: אביגדור אורגד; **הפקת מפה:** יובל ארטמן;
ציור הבול: מעשה ידי האומן אליעזר ויסהוף;
צילומים: ארכיון רשות הטבע והגנים;
הפקה: עדי גרינבאום;

© רשות הטבע והגנים

משתלם לצאת לטבע

רכשו עכשיו מינוי וטיילו חינם כל השנה בשמורות הטבע ובגנים הלאומיים

אתרים נוספים בקרבת מקום:

גן לאומי ברעם
כ-20 דקות נסיעה

שמורת טבע החולה
כ-35 דקות נסיעה

אתה נמצא כאן

גן לאומי יחיעם
כ-50 דקות נסיעה

www.parks.org.il | *3639
שמורת טבע נחל עמוד, טל' 04-6999984

מידע שימושי

גישה לשמורה: כביש עכו-צפת, בין כפר שמאי למירון (כביש מס' 866, בין סימני ק"מ 40-41).

אורך המסלול: כ-4 ק"מ. המסלול מעגלי (חוזר לנקודת המוצא).

הפרש גבהים: כ-170 מטרים.

משך הטיול: 3-4 שעות.

דרגת קושי: המסלול המוצע מתאים למשפחות. מסלולים אחרים מיועדים למיטיבי לכת.

ציוד: נעלי הליכה, כובע ו-3 ליטר מים לאדם ליום.

שעות ביקור: אפריל-ספטמבר: 17:00-08:00

אוקטובר-מרס: 16:00-08:00

בימי שישי ובערבי חג נסגרת השמורה שעה אחת מוקדם יותר. הכניסה לשמורה מותרת עד שעתיים לפני שעת הסגירה.

מרכז שירות: לרשות המטיילים עומד מזנון, הפתוח בשעות הביקור בשמורה.

חניון לילה: חניון הלילה שוכן סמוך למרכז המידע של השמורה. בחניון יש שירותים, מי שתייה, שולחנות פיקניק ומשטחי לינה. הלינה בתשלום.

לרשות המטיילים עומדת תחנת מידע:
טל': 04-6999984; פקס: 04-6970363
דוא"ל: namod@npa.org.il

עולם החי

בשמורת טבע נחל עמוד ובסביבותיה נותרו שטחים טבעיים רבים, המאפשרים את קיומם של מיני יונקים, בהם: **חזיר בר**, **דורבן**, **צבוע**, **תן**, **נמיה**, **דלק**, **גירית מצויה**, **שועל מצוי** ו**שפן הסלע**. רוב היונקים פעילים בלילה ולכן קשה בדרך כלל לראותם בשעות הביקור בשמורה, אך לעיתים ניתן לפגוש בהם גם בשעות היום.

בעבר חיו בשמורה גם טורפים גדולים, בהם **זאבים** ו**נמרים**. בשנת 1939 ירה קצין משטרה בריטי בנמר ששוטט בנחל. שנה אחר כך נתפס בנחל גור נמרים והובא למשטרת צפת. הגור הועבר לגן החיות בתל אביב ושם חי שנים רבות, עד שמת בשיבה טובה. בשנות ה-50 עוד שוטטו כאן כמה נמרים. בשנת 1954 הרג רועה מהכפר עכברה את אחרון הנמרים בנחל עמוד.

עולם העופות עשיר מאוד גם הוא. בעבר היה הנחל גן עדן לעופות, כפי שתיאר הכומר ואיש הטבע האנגלי הנרי בייקר טריסטראם, שסייר בחלקו התחתי של נחל עמוד בשנת 1864:

"בצוקים פעורות מערות בגבהים שונים, הרחק מדריכת רגל אדם, ובהן מוצאים להם מקלט בטוח מאות נשרים אצילים, כמה פרסים, בזי צוקים ומיני עיט אחדים. אולם שום תיאור במילים לא ייתן לקורא מושג נכון על רבבות יוני הסלעים. הן טסו בעננות גדולות הנה והנה בחלל הגיא והסתחררו בסער ובמשק כנפיים שהטיח בנו משבי רוח. היה משעשע לראות איך הן הפרו את שלוות השקט ואת שיווי המשקל של הוד מלכותו הנשר בחולפן ביעף על פניו... מתוך הגיא באמצע מזדקר עמוד בודד גבוה, מיושב נשרים מכל עבריו... הכוחלי גילה את כתפיו ארגמן בטפסו בריצה על הצוקים... ובאותה שעה צרחו מעל לראשינו סיסי הרים וסיסי הגליל. היום שבילינו בגיא זה היה טוב מאוד" (תרגום: חיים בן עמרם).

מאז חלפו שנים רבות. מספרם של **הנשרים** המקננים בשמורה פחת לזוגות בודדים, בעיקר בשל הרעלות חוזרות ונשנות, אך בכל זאת ניתן לצפות בנשרים מרחפים בשמי נחל עמוד. עופות רבים נוספים שוכנים כאן, בהם: **עקב עיטי**, **בז מצוי**, **סיס הרים**, **סיס גליל** ודורסי לילה, הדוגרים בכוכים ובמערות. כמו כן אפשר למצוא כאן גם את **העורבני**, **הנקר**, **השחרור** ו**יוני סלע** לרוב.

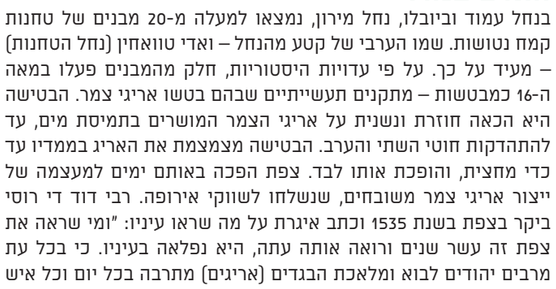

שועל מצוי

כללי ההתנהגות בשמורת טבע נחל עמוד

אנא הקפידו על הכללים האלה, על מנת שהטיול יהיה מהנה, בטיחותי ויתחשב בבאים אחריכם:

- אין לפגוע בחי, בצומח ובדומם. הדיג אסור!
- התנועה מותרת בדרכים ובשבילים המסומנים בלבד.
- התנועה בלילה אסורה. בשעות החשיכה השהייה מותרת בחניונים המאושרים בלבד.
- שמרו על הניקיון. אין לקבור או לשרוף אשפה, קחו אותה עמכם.
- הבערת אש מותרת בחניוני הלילה בלבד ורק מעץ המובא מחוץ לשמורה. אין להשאיר אש או גחלים דולקות.
- גלישה וטיפוס מְצוּקים אסורים, למעט במקומות המאושרים לכך.
- הכניסה למים אסורה!
- על מובילי הטיול להצטייד במפת סימון שבילים מעודכנת, בקנ"מ 1:50,000.
- אין להתקרב לשפת המצוק. היזהרו מנפילה ומדרדור אבנים.
- יש להצטייד ב-3 ליטר מים לאדם ליום. אין להסתמך על מקורות מים טבעיים לשתייה. הקפידו לנעול נעלי הליכה ולחבוש כובע.
- בחורף ובעונות המעבר קיימת סכנת שיטפונות. יש לעקוב אחר תחזית מזג האוויר. במזג אוויר מעונן אין ללכת באפיקי נחלים או לחצותם. בימים גשומים יש להיזהר מהחלקה!
- מומלץ להשאיר הודעה בכתב ובה פרטי המסלול, לוח הזמנים ומספר המשתתפים.
- אין לטייל בשטחי אש ללא קבלת אישור מצה"ל.
- אין לשתות ממי הנחל.
- אין להיכנס למבנים ההיסטוריים - סכנת התמוטטות!

טלפונים למקרה חירום
אם נקלעתם למצוקה בשטח, טלפנו אלינו:
050-3085481 ,053-77621221
מוקד רשות הטבע והגנים: *3639

עלי דולב

בנחל חיים זוחלים רבים, בהם **צב יבשה** ו**לטאה זריזה**; וגם דו-חיים, בהם **צפרדע נחלים**, **קרפדה ירוקה** ו**סלמנדרה מצויה**. כל מיני הדו-חיים זקוקים למים בעונת הרבייה, ולכן אוכלוסיית הדו-חיים בארץ קְטַנָה מאוד כתוצאה מהרס של מרבית בתי הגידול הלחים (בגלל ייבוש של מעיינות, בריכות חורף ומקווי מים אחרים). הסלמנדרה המצויה הפכה לנדירה בישראל, המהווה את גבול התפוצה הדרומי בעולם למין זה. אמות המים ובריכות האגירה של שמורת טבע נחל עמוד מעניקות מקלט בטוח לאוכלוסייה נכבדה של סלמנדרות.

הבוסתן

האדם בנחל

בנחל עמוד וביובלו, נחל מירון, נמצאו למעלה מ-20 מבנים של טחנות קמח נטושות. שמו הערבי של קטע מהנחל – ואדי טוואחין (נחל הטחנות) – מעיד על כך. על פי עדויות היסטוריות, חלק מהמבנים פעלו במאה ה-16 כמבטשות – מתקנים תעשייתיים שבהם בטשו אריגי צמר. הבטישה היא הכאה חוזרת ונשנית על אריגי הצמר המושרים בתמיסת מים, עד להתהדקות חוטי השתי והערב. הבטישה מצמצמת את האריג בממדיו עד כדי מחצית, והופכת אותו לבד. צפת הפכה באותם ימים למעצמה של ייצור אריגי צמר משובחים, שנשלחו לשווקי אירופה. רבי דוד די רוסי ביקר בצפת בשנת 1535 וכתב איגרת על מה שראו עיניו: "ומי שראה את צפת זה עשר שנים ורואה אותה עתה, היא נפלאה בעיניו. כי בכל עת מרבים יהודים לבוא ומלאכת הבגדים (אריגים) מתרבה בכל יום וכל איש ואישה שיעשה בצמר בכל מלאכה ירוויח מזונותיו ברווח". בזכות תעשיית הצמר המשגשגת פרחו החיים הרוחניים בצפת. באותם ימים פעלו בעיר אנשי רוח מפורסמים, ביניהם האר"י הקדוש, רבי יוסף קארו ורבי שלמה

מסלול הטיול

אלקבץ.

1. תחילת המסלול – בכניסה לשמורת הטבע עומדים לשירותכם תחנת מידע, מי שתייה, פינות ישיבה, שירותים ומזנון. בתחנת המידע ניתן להתעדכן בדבר אפשרויות נוספות לטיולים בשמורה ובתופעות עונתיות. הלינה מותרת בחניון הלילה שבשמורה.

המסלול מתחיל בשביל רחב (סימון אדום) לעבר משטרת עין תינה. הדרך נסללה בתקופת המנדט ככביש גישה למשטרה.

2. משטרת עין תינה (עין יקים) – מבנה הבטון הנטוש והמחורר מקליעים נבנה בימי המרד הערבי (1936-1939). הוא נועד לשמור על תחנת השאיבה שבעין יקים, הנובע למרגלות המדרון. מכאן אפשר להבחין היטב בצפת, השוכנת מעבר לנחל עמוד, ובנחל מירון, הנשפך לנחל עמוד.

ממבנה המשטרה יורד השביל לעין יקים בגדה הדרומית של נחל מירון. בדרך הכשירה רשות הטבע והגנים ספסלים מאבן מקומית בצל עצי החורש. הספסלים יהיו שימושיים מאוד בדרך חזרה, במעלה השביל. לאורך השביל צומחים עצים בעלי עלים דמויי לב – עצי כליל החורש.

משטרת עין תינה

3. מפגש שבילים – מפגש עם השביל היורד ממערב (סימון שחור), מכיוון הר מירון. זהו קטע מ"שביל ישראל" (המסומן בצבעים כחול, לבן וכתום) – שביל טיולים רציף המחבר בין דן לאילת.

מסלול הטיול ממשיך במורד הנחל, על פי הסימון השחור, ומגיע לעין יקים.

4. עין יקים – מעיין שופע הנובע כל השנה בקצב של כ-85 מ"ק בשעה. סימן ההיכר של המעיין הוא מבנה משאבות מבטון ועץ גדול של אגוז מלך, שממש מזמין לשבת בצלו. המשאבות הוצבו בתקופה הבריטית כדי להזרים את מי המעיין לצפת.

שמו המקומי של המעיין הוא עין תינה (מעיין התאנה), בגלל עצי התאנה הרבים שצמחו סביבו. השם העברי, יקים, ניתן לו על שם אחת ממשפחות משמרות הכהונה בבית המקדש שעברו לגליל לאחר חורבן בית המקדש השני (שנת 70 לסה"נ).

5. הפיצול באמת המים – מנקודה זו האמה מתפצלת, וסעיף ממנה עושה את דרכו שמאלה, על קיר אבן, אל שרידי טחנת קמח ישנה. ריבוי הטחנות העניק בעבר לקטע זה של הנחל את השם "ואדי טוואחין" (נחל הטחנות).

כאן מתפצל השביל לשניים: לשביל שחור, היורד שמאלה מאתנו לנחל

המזרקה

ובו נחזור בתום הטיול; ולשביל כחול, שבו נלך היישר לפנים, בעקבות אמת המים. השביל משקיף מלמעלה על הגיא היפה של נחל עמוד.

6. בריכת אגירה (לא פעילה) – האמה מגיעה לבריכת מים, אחת מני רבות שהתקיימו בחלק זה של הנחל. מי הבריכות שימשו להשקיית החלקות הסמוכות אליהן. איקליפטוס גדול ועץ קזוארינה מצלים על הבריכה, ולמרגלותיה בעבר הלא רחוק פרצו המים ממזרקה קטנה. זוהי פינת חמד לעצירה ולמנוחה.

7. בוסתן משוקם – פקחי רשות הטבע והגנים שיקמו את הבוסתן כהמחשה לחקלאות המסורתית שהייתה נפוצה בנחל. יש כאן מערכת השקיה מושלמת ועצי פרי. עצי הלימון הרבים שנשתלו בעבר העניקו לקטע זה של הנחל את השם העברי "ואדי למון" (נחל לימון). מול הבוסתן, בצדו המערבי של השביל, נמצאים שרידי בית חווה, הנשען על שני קמרונות מקושתים וגדולים.

8. נקודת תצפית – בקצה הבוסתן נפתחים לפתע הנופים המרהיבים של שמורת טבע נחל עמוד. מכאן רואים היטב את המדרונות המכוסים בחורש ירוח ואת עמק נחל עמוד, המעוטר בעצי דולב. הערוץ העמוק היורד לנחל עמוד ממזרח, מכיוון צפת, הוא נחל שכוי. מקום המפגש של הנחלים, המכונה "בריכות שכוי", הוא סוף המסלול שלנו. אם נפנה את מבטנו לאחור נוכל לראות את מעלה נחל עמוד. הבית הבולט שבראש הגבעה הוא בית חווה נטוש שזכה לשיפוץ.

השביל יורד לערוץ הנחל. בדרך חולפים על פני שביל מסומן בירוק, שעולה למדרון שממערב (מימין). השביל המסומן בירוק מטפס למשטרת עין תינה (מס' 2 במסלול), הוא תלול, מתאים רק למיטיבי לכת ומומלץ להליכה באביב בלבד.

9. המבטשה (טחונת אל-בטאן) – זהו מבנה אבן גדול, ששוחזר בחלקו. במבנה, כפי שמעיד גם שמו המקומי, פעלה במאה ה-16 מבטשה גדולה. אומנה גדולה, בנויה אבן, תומכת את התקרה האדירה. לאחר שתמה תקופת הזוהר של תעשיית הצמר בצפת, הוסב המבנה לטחנת קמח, אך השם טחונת אל-בטאן (טחנת המבטשה) מעיד על תפקידו המקורי.

10. טחנת איסכנדריה – מבנה טחנת קמח השוכן בגדה המערבית של הנחל. בקמרון התחתון של הטחנה נותר גלגל כפות שהניע את הציר שאליו חוברו אבני הרחיים הממהרים יוכלו לפנות שמאלה ולחצות את הגש.ר אל השביל השחור, בשביל השחור ניתן לעלות בחזרה לכיוון עין יקים.

11. בריכות שָׁכְוִי – כאן נחצה את הנחל אל רחבה גדולה ומוצלת - בריכות שכוי. כאן, בצל עצי דולב, ערוץ הנחל מתרחב מעט לבריכות קטנות ורדודות של מים צלולים. במקום שרידי טחנה שחרבה.

אתר בריכות שכוי הוא קצה המסלול. מכאן שבים שמאלה בשביל המסומן שחור עד לנקודת המפגש של נחל עמוד עם נחל מירון.

שרידי טחנת קמח

במפגש הנחלים יש לחצות את הנחל על הגשר ולטפס במדרגות החצובות בגדה הנגדית. כאן נמצאת "פינת הקיסוס".

"פינת הקיסוס" – מדרון זקוף המתנשא מעל לשביל המוצל. המדרון מכוסה כמעט כולו בצמחי קיסוס החורש. קיסוס הוא צמח הזקוק לצל רב וללחות. בישראל הוא גדל בר במקומות ספורים בגליל וכאן קיים הריכוז המרשים ביותר שלו בארץ.

נחל מירון – נחל מירון, מיובלי נחל עמוד, הוא פלג הזורם כל השנה. לאורך הנחל בריכות יפות, עצי דולב גדולים וטחנות חרבות.

השביל עולה בנחל מירון ומגיע לפיצול באמת המים (מס' 5 במסלול). כאן פונים ימינה, במעלה הנחל, לאורך אמת המים, עד לעין יקים (מס'

שרידי טחנת קמח

עין פועם

עין פועם הוא מעיין הנמצא מעט מחוץ למסלול המתואר. אפשר להגיע אליו מנקודת מפגש הנחלים (נחל עמוד ונחל מירון) אם ממשיכים במעלה השביל (סימון כחול) מהלך 10 דקות. השביל מגיע לדרך עפר, ליד מבנה משאבה השואב את מי המעיין. פונים ימינה במעלה הדרך ולאחר כמאה מטרים פוגשים משמאל לדרך את הבריכה הקטנה של המעיין, השוכנת בצל עצי תאנה. הביקור במקום מומלץ בחורף, עונה שבה אפשר להבחין, בחורף גשום, ב"פעימות" של המעיין.

בתום הביקור אפשר לחזור לנקודת מפגש הנחלים (עמוד ומירון) ולהמשיך כפי שמתואר במסלול. .

עין פועם הוא מעיין שמימיו נובעים מתוך בריכה תת-קרקעית. המים נאספים בבריכה – וכשהיא מתמלאת הם פורצים החוצה בבת אחת, עד שהבריכה מתרוקנת. בין פעימה לפעימה שפיעת המעיין קטנה מאוד, ויש שהיא נפסקת לגמרי. המקומיים כינו את המעיין "המשוגע" הזה בשם עין ג'ין (מעיין השֵד). בחורף שפיעת המעיין נעה בין אפס ל-2,000 מ"ק לשעה.

א-דימשקי, מושל צפת במחצית הראשונה של המאה ה-14 תיאר את אופי שפיעת המעיין:

"בין מירון וצפת יש גיא הנקרא ואדי א-דליבה ובו מעיין הנובע מהאדמה, שאליו באו אנשים להתרחץ ולשתות ממימיו. מפעם לפעם המעיין נפסק כאילו לא היו בו מים מעולם, ואז קוראים האנשים: 'הו יה שיח' מסעוד (הו זקן מאושר), צמאים אנו! ומיד היו מופיעים המים...".

בריכות שכוי

